

PROMĚNA VNÍMÁNÍ JAPONSKÉHO CÍSAŘSTVÍ POHLEDEM VELKÉ BRITÁNIE, ANEB OD EXOTICKÉHO ODBYTIŠTĚ K ALIANČNÍMU PARTNEROVI

Aleš KOTVA

Abstract: *The Transformation of British Perceptions of the Japanese Empire: From an Exotic Outlet to an Alliance Partner.* This study explores the transformation of British perceptions of the Japanese Empire from the mid-19th century to the conclusion of the Anglo-Japanese Alliance in 1902. It traces Britain's shift from viewing Japan as a peripheral, exotic market bound by feudal structures to recognizing it as a modernizing regional power whose interests increasingly aligned with those of the British Empire in East Asia. Japan's rapid reforms during the Meiji era, its successful renegotiation of unequal treaties, and most decisively its victory in the Sino-Japanese War (1894 – 1895) challenged long-held Eurocentric assumptions and demonstrated its military and administrative competence. Simultaneously, profound changes in the international system, including the rise of Germany and the Franco-Russian alliance, made Britain's policy of "splendid isolation" increasingly untenable. Growing Russian expansion in East Asia pushed London to reassess its strategic posture. By the late 1890s, converging interests in containing Russian influence and maintaining regional stability led both powers toward closer cooperation. The 1902 alliance thus emerged as the culmination of a gradual realignment driven by Japan's internal modernization and Britain's shifting global priorities.

Key words: Great Britain. Japan. Nineteenth century. International politics. World history.

Úvod

Když byla 30. ledna 1902 uzavřena alianční smlouva mezi Velkou Británií a Japonskem, jednalo se o zlomovou událost nejen na evropské úrovni, ale i na té globální. Velká Británie, která prakticky od konce napoleonských válek v roce 1815 prakticovala politiku tzv. skvělé izolace, která spočívala především ve snaze řešit globální problémy samostatně, tj. bez aliančních smluv, aby nemusela brát ohledy na zájmy potenciálního partnera, se rozhodla porušit po léta uplatňovaný zahraničněpolitický model a vstoupit do řádného aliančního paktu s cizí zemí. Signatářem za druhou stranu se stalo Japonské císařství, které však do „civilizovaného“ světa vstoupila relativně opožděně. Až do roku 1854 šlo o izolovaný stát, který ustrnul ve feudálním uspořádání společnosti a za evropskými národy zaostával jak po stránce průmyslové, ale tak i vědecké a vojenské. Japonsku se přesto podařilo v 2. polovině 19. století projít rozsáhlým modernizačním procesem, který se během období Meidži (1868 – 1912) opíral o několik základních principů. Japonci si Evropu vzali za kýžený vzor a prostřednictvím přijímání četných reforem a otevřením země směrem k při-

jímání vojenských a vědeckých misí z Evropy vstoupili do éry masivní modernizace a westernizace, která z původně nevýznamného státu učinila regionální mocnost, jejíž síla v 90. letech 19. století překonala (a vojensky i porazila) dosavadního pomyslného lídra na pozici dálněvýchodní velmoci, tedy Čínu. Japonsko, které svou vojenskou silou prakticky vstoupilo mezi světové velmoci, však stále naráželo na jeden podstatný aspekt – v kontextu světové politiky bylo koncertem evropských velmocí stále chápáno jako v jistém slova smyslu periferie a „exotický“ stát, tj. jako necivilizovaná země, ke které je možné z pozice evropské dominance uplatňovat nerovnou politiku. Typickým příkladem svědčícím o dominantním přístupu Evropy k Japonsku byla tzv. intervence tří, kdy se záhy po konci čínsko-japonské války (1894 – 1895) rozhodly Rusko, Francie a Německo na Japonsko zatlačit a pod hrozbou války jej donutit vzdát se válečných zisků. Akce byla iniciována Ruskem, které si samo činilo ambice posílit svůj vliv v Mandžusku a Koreji, tedy v oblastech, ve kterých se Japoncům podařilo eliminovat vliv čínský. V konečném výsledku to pak bylo Rusko, jehož rozpínavost donutila v kombinaci s diplomatickým ponížením, kterého se na Japonsku dopustilo, Japonce k hledání spojení z evropského prostoru. V případě, že by uspělo, nabylo by dvojího zisku – jednak by formálně potvrdilo svůj vstup mezi velmoci a zbavilo se stigma „exotické“ země, jednak by získalo pojistku proti ruské rozpínavosti. Tohoto spojení Japonci nakonec v roce 1902 našli právě ve Velké Británii.

Strach z ruské rozpínavosti posloužil jako iniciativní faktor i na straně Velké Británie, kterou však k podpisu alianční smlouvy motivovaly i další dílčí aspekty. Nebyla to pouze obava z ruské politiky, která vedla Brity k přehodnocení politické strategie tzv. skvělé izolace. Na konci 19. století britská politická scéna ztratila významné osobnosti, které po desetiletí utvářely její zahraničněpolitický charakter. V roce 1901 zemřela královna Viktorie a Westminster začal postupně opouštět i Robert Cecil, 3. markýz ze Salisbury. Nová politická scéna začala dospívat k názoru, že světová konstelace sil prošla od roku 1815 tak komplikovaným vývojem, až se politika tzv. skvělé izolace stala spíše anachronismem, který britské zájmy oslaboval nežli efektivním nástrojem k budování impéria. Ke konci 19. století Británie čelila četným krizím na mnoha světových periferiích; francouzskému tlaku v Africe, ruskému a francouzskému na Dálném východě, ruskému na Blízkém východě, burským válkám v jižní Africe a v neposlední řadě se o slovo začala hlásit i evropská politická scéna, na které postupně v souvislosti s formováním mocenských bloků, jenž se nakonec utkaly v první světové válce, houstla politická atmosféra. Za této situace bylo Londýnu jasné, že na mezinárodní scéně nemůže déle zůstat osamocen a začal hledat vhodného spojence, který by skýtal záruku alespoň částečného zachování izolace. Státem, který tento důležitý parametr splňoval, se nakonec stalo Japonské císařství, se kterým byla 30. ledna 1902 uzavřena alianční smlouva, která uspokojovala cíle obou signatářů – Britové získali záruku, že je jejich spojenec z podstaty věci nevtažne hlouběji do evropských záležitostí a Japonci získali možnost připravit se na konečné zúčtování s Ruskem, neboť smlouva prakticky zaručovala, že v případě potenciálního konfliktu zůstane stranou ruský spojenec, Francie, která nemohla riskovat konflikt s Brity v Evropě.

Cílem studie je představit změnu, ke které v 2. polovině 19. století v britském smýšlení postupně došlo, kdy se její postoj od obchodního paternalismu v 50. letech

19. století změnil v uznání Japonska coby řádného a rovnocenného spojence. Autor považuje za zajímavou změnu, ke které postupně Velká Británie dospěla, obzvláště vezme-li v potaz skutečnost, že Velká Británie byla jednou z posledních evropských zemí, která souhlasila s revizí nerovných smluv, jež byly s Japonskem v roce 1858 uzavřeny a která Japonsko dlouhodobě vnímala za podřadný stát, se kterým je možné zacházet podobně ponižujícím způsobem jako s Čínou.

Studie vychází z autorovy diplomové práce na téma *Cesta k britsko-japonské alianci*, obhájené v červnu roku 2021 při Katedře historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, a byla sepsána v rámci projektu Vybrané kapitoly z moderních dějin V (SGS-2025-012), řešeného při zmíněné katedře.

Autor se rozhodl pro přepis japonských jmen zvolit jejich českou transkripci z angličtiny, například Yamagata Aritomo – Jamagata Aritomo, Hayashi Tadasu – Hajaši Tadasu. Tradičně je tak po japonském vzoru v české transkripci jako první užíváno jméno rodové a poté jméno vlastní.

Britská pozice na Dálném východě na sklonku období Edo

Období Edo (1603 – 1867), respektive jeho závěrečná fáze nazývaná rovněž jako období bakumacu (1853 – 1869),¹ bylo údobím klíčových změn, ve kterém došlo k demontáži feudálního systému tokugawského Japonska a k postupnému obnovení císařské moci. Velká Británie, která si na Dálném východě udržovala dominantní postavení již od konce první opiové války (1839 – 1842), byla jednou z nejaktivnějších velmocí, která otevření japonských přístavů (1854) skvěle využila ve svůj prospěch a zapojila se do dění v Japonsku jak po stránce ekonomické, tak po stránce politické.

Ihned po úspěchu amerického komodora Matthew Perryho v roce 1854 projevila Velká Británie iniciativu podepsat s Japonskem stejnou smlouvu, kterou s ním podepsaly Spojené státy americké (*Japonsko-americká smlouva o míru a přátelství*), jíž byly americkému pronikání otevřeny dva japonské přístavy, a to Šimoda a Hakodate. Ačkoliv byl smlouvě z roku 1854 přisuzován ve starší historiografii obrovský význam, její obchodní potenciál byl prakticky zanedbatelný.² Američanům bylo pouze umožněno zakotvit v otevřených přístavech, doplnit zásoby a opět odplout. I samotné obchodní vztahy, které byly mezi Japonskem a Spojenými státy etablovány, byly podepsány „na zkoušku“ s tím, že prokáže-li se vzájemná výhodnost, budou prodlouženy.³ Celá událost však vyslala k ostatním evropským národům jasný signál; Japonsko, které bylo po čtvrt století izolováno před okolním světem, je ochotno začít navazovat mezinárodní kontakty.⁴

1 T. j. pádu Tokugawského šógunátu.

2 SYKORA, Jan. *Ekonomické myšlení v Japonsku*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2010, s. 161-164.

3 KODET, Roman. *Soumrak samurajů. Válka, velmoc, revoluce a vznik moderního Japonska (1850 – 1880)*. Praha: Epocha, 2024, s. 160-173.

4 Japonsko ve 30. letech 17. století nastoupilo na politiku státní uzávěry, která je v odborné literatuře odborně vžita pod pojmem „politika sakoku“. Západní historiografie k politice státní uzávěry přistupuje dosti kriticky a považuje ji za politiku namířenou explicitně proti křesťanským národům. Japonská historiografie se k ní staví otevřeněji a považuje ji spíše za jeden z nástrojů, které bakufu užívalo ke kontrole obyvatelstva. Zákaz vstoupit

Britům se v roce 1854 podařilo na pozadí krymské války podepsat smlouvu obdobné té americké. Admirál James Stirling, původně pověřený kontrolou dálnovýchodních vod s cílem zamezit proplouvání ruských lodí, v září 1854 zakotvil v Nagasaki, kde po kratším jednání obdržel stejné záruky, které v roce 1854 získali Američané. Podpisem unilaterálně výhodné smlouvy o přátelství dosáhli Britové otevření přístavů Hakodate a Nagasaki, kde jim však bylo umožněno pouze doplnit zásoby. Smlouva nezaručovala žádné etablování obchodních vztahů.⁵ K významnému posunu došlo až v roce 1858, kdy Japonsko za atmosféry druhé opiové války ustoupilo rétorice prvního amerického ministra pro Japonsko, Townsenda Harrise, a ze strachu, že by jej mohl potkat stejný osud, který potkal Čínu, souhlasilo s podpisem řádné obchodní smlouvy. Ve stejný rok došlo k podpisu série obchodních smluv i s ostatními světovými velmocemi, Velkou Británií nevyjímaje. S Japonskem se jí podařilo vedle obchodních vztahů etablovat i řádné vztahy diplomatické, což britské koruně umožnilo se v zemi více angažovat.⁶

Starší literatura považovala Velkou Británii za stát, jehož politická činnost v Japonsku v následujících letech výrazným způsobem přispěla k pádu tokugawského šógunátu a urychlila restauraci císařské moci.⁷ Tento narativ je však potřebné chápat v širším kontextu, neboť prvotní zájmy Velké Británie v Japonsku nebyly politického, nýbrž spíše ekonomického charakteru. Hlavním cílem Velké Británie bylo především rozšířit síť otevřených přístavů, které by následně mohly být napojeny na vznikající světový trh, na jehož poli držela Británie v 1. polovině 19. století nezpochybnitelně dominantní postavení. Důležitost britského obchodu a jeho význam pro zahraniční politiku Velké Británie potrhoval výrok Henryho Tempa, třetího vikonta Palmerstona z roku 1839, pronesený krátce před vypuknutím první opiové války: „Velkým cílem naší země je rozšířit náš národní obchod na všechny světové strany“.⁸ Situaci a její poplatnost k Dálnému východu jako by pak snad nejlépe vystihl výrok britského liberálního politika Richarda Cobdena ze stejného roku: „V moderním světě investování a obchodu nemůžeme dopustit, aby Čína a Japonsko zůstaly izolovány, v každém případě je svobodný obchod pokrevní bratr mezinárodního obchodu, blahobytu a mravnosti,

do Japonska byl stejně jako zákaz Japonsko opustit spíše prostředkem, který měl přispět k posílení mocenské stabilizace rodu Tokugawa. V moderní historiografii je kritizován i samotný pojem „izolace“, protože Japonsko v období Edo na zahraničněpolitické vztahy zcela nerezignovalo; přes království Rjúkjú (dnešní Okinawa) udržovalo kontakty s Čínou, přes rod Macudae s lidem Ainu žijícím na ostrově Ezo (dnešní Hokkaidó) a přes Nagasaki s Nizozemci. MACHIDA, Akihiro. *A History of Expulsionism (Jói) in the Bakumatsu period in Japan, 1853 – 1868*. Kitakyushu 2024, s. 19-33.

- 5 KODET, Roman. *Soumrak samurajů. Válka, velmoc, revoluce a vznik moderního Japonska (1850 – 1880)*. Praha: EPOCH, 2024, s. 146-147.
- 6 BEASLEY, William. *The Meiji Restoration*. Stanford: Stanford University Press, 1972, s. 104-108.
- 7 HILLSBOROUGH, Romulus. *Šinsengumi. Šógunovy poslední samurajské jednotky*. Praha: Fighters Publications, 2005, s. 107-110.
- 8 DARWIN, John. *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830–1970*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 36.

dokonce i podpory křesťanství.⁹ Když tak v roce 1859 dorazil do Japonska první britský zmocněnec, Rutherford Alcock, bylo jeho prioritou především dohlédnout na řádnou implementaci obchodních dohod a pokusit se o aktivitu směřující k rozšíření britského obchodu.

Alcockova pozice však byla, stejně jako pozice ostatních zmocněnců, od začátku komplikována složitou vnitropolitickou situací v Japonsku, na jejímž poli postupně od 50. let docházelo k polarizaci politické scény na tábor soustředící se okolo šóguna mající úmysl zachovat stávající poměry, a na tábor, který se postupně začal formovat okolo císařského dvora v Kjótu. Šógun, který byl početnou částí japonské aristokracie považován za „zrádce“, který nechal Japonsko otevřít „zahranickým barbarům“, pomalu přicházel o vliv a začínal čelit politické opozici, jež toužila obnovit autoritu císařského dvora a skoncovat s existencí rodu Tokugawa.¹⁰ Až do poloviny 60. let 19. století se procísařská klika vyznačovala prosazováním myšlenky *sonnó džóí*, která stála především na předpokladu, že ozbrojenými útoky na cizince, páchanými císařovým jménem, bude dosaženo idealizovaného vítězství v podobě vyhnání barbarů. Jednalo se však o sisyfůvský cíl, který byl čistě z logického hlediska od počátku odsouzen k nezdaru. Zatímco přívrženci myšlenky *sonnó džóí* využívali k boji proti cizincům chladné zbraně, Evropané měli k dispozici moderní zbraně. Samotná Británie se pak mohla opírat i o nejsilnější flotilu své doby.¹¹

Souboj, který japonští lojalisté prostřednictvím teroristických útoků a vražd rozpoutali, ohrožoval zájmy všech evropských mocností v Japonsku a jeho intenzita, jež se místy vyznačovala nebyvalou brutalitou, dokonce donutila Velkou Británii k ozbrojenému zásahu proti jedné z japonských domén, a to knížectví Sacuma.¹² Problém, na který Britové však naráželi především, byla latentnost šógunovy vlády (*bakufu*). Bakufu sice neodmítala upřít zahraničním zmocněncům pomoc a ujišťovala je, že se pokusí situaci stabilizovat a rostoucí opozici zpacifikovat, ale sama se nacházela v pozici, kdy si žádný razantnější přístup dovolit nemohla. Vyznavači myšlenky *sonnó džóí* útočili ve jménu císaře a byť byl kjótský dvůr po celé období Edo zbaven veškeré moci a plnil pouze reprezentativní úlohu, stále disponoval důležitým ideologickým významem; šógun oficiálně vládl z pověření císaře a vystoupit proti úřadu, který mu zaručoval mocenský monopol, by se tak prakticky rovnalo politické sebevraždě.¹³ Situace byla o to komplikovanější, že Edo bylo formálně povinno Kjóto poslouchat a když

- 9 SKŘIVAN, Aleš st., SKŘIVAN, Aleš ml. *Rudí barbari před branami*. Praha: EPOCH, 2019, s. 135.
- 10 LABUS, David. *Jokoi Šónan. Tři otázky správy země. Japonsko poloviny 19. století očima intelektuála*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2020, s. 124.
- 11 GORDON, Andrew. *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 52-56.
- 12 Šlo o odvetnou akci za vraždu britského obchodníka Charlese Richardsona, jehož vrazi byli vysledováni až do knížectví Sacuma. To se však za své lojalisty postavilo a odmítlo Velké Británii uhradit odškodné za Richardsonovu smrt. Tento akt byl následně využit jako řádný *casus belli*. BEASLEY, William. *The Meiji Restoration*. Stanford: Stanford University Press, 1972, s. 194-196. Srovnej s KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 74.
- 13 SÝKORA, Jan. *Ekonomické myšlení v Japonsku*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2010, s. 32-33.

v 1863 prišla cisárova výzva kladoucí bakufu povinnost cizince z Japonska vyhnat, ocitlo se bakufu ve velmi obtížné pozici.¹⁴

Samotná Británie do vnitropolitických sporů vstupovala minimálně. Byla ochotna bránit své občany, vstupovala do konfliktu s lojalisty a komunikovala s Edem, ale k žádné straně se oficiálně nepřipojila. Veškeré kroky, které podnikla, korespondovaly s jasným cílem, a to ochránit své obchodní zájmy. Když tak v roce 1860 americký ministr pro Japonsko, Harris, navrhl podepsat separátní obchodní smlouvy s jednotlivými knížaty, Alcock jeho návrh odmítl a trval na vymáhání smluvních závazků ze strany bakufu. Jeho přístup vycházel z několika základních předpokladů. Britové si zaprvé uvědomovali, že to byla bakufu, s jejímiž zástupci uzavřeli obchodní smlouvu a ve výsledku to byl tedy šógun, kdo ji za japonskou stranu garantoval. Zadruhé se chtěl Londýn zásahů do vnitropolitického boje vyvarovat i z důvodů čistého pragmatismu, neboť rozkol mezi Edem a Kjótem by v případě přímé zahraniční intervence hrozil přerůst v občanskou válku, jež by mohla Japonsko destabilizovat, což by britský obchod bezpochyby ohrozilo.¹⁵

Tento přístup byl časem modifikován. Britové se sice k přímé podpoře vzbouřeckých knížectví nepřihlásili, ale když byli po roce 1864, tedy krátce po zpacifikování knížectví Čóšú, kontaktováni s *obchodní nabídkou* ze strany knížat, neodmítli ji. Knížectví Čóšú, které si podobně jako knížectví Sacuma, uvědomilo, že bez modernizace nebude možné šóguna svrhnout, našlo nového obchodního partnera právě ve Velké Británii.¹⁶ Modifikován byl postupně i samotný postoj britského zmocněnce – Alcockův přístup, který chápal jako jediného garanta obchodních smluv šóguna, byl postupně překonán a nahrazen myšlenkou volného obchodu se všemi japonskými doménami. Podstatnou roli sehrál i Alcockův nástupce, sir Harry Parkes, který připlul do Japonska v roce 1865. Ten sice k *podpoře* domén Sacuma a Čóšú primárně neinklinoval, ale vyvíjel hmatatelnou aktivitu směrem k oslabení rostoucího vlivu Francie, jež od roku 1864 začala otevřeně podporovat a modernizovat šógunátní frakci, tedy hlavního oponenta nových britských obchodních partnerů. Již v roce 1867 tak inicioval vojenskou misi do Japonska, kterou měla být britská pozice posílena na úkor té francouzské.¹⁷ Zatímco Francie se přihlásila k otevřené podpoře konzervativní bakufu, Britové se začali sbližovat s proreformní klikou okolo Kjóta.¹⁸

Ačkoliv Velká Británie stále oficiálně zachovávala politiku neutrality a do japonských vnitropolitických sporů otevřeně nevstupovala, její obchodní a diplomatická podpora proreformní kliky měla na pád šógunátu nepřímý vliv. Nezpochybnitelné byly i britské sympatie vůči reformistům, kteří se obecně zaručovali, že v případě

-
- 14 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 66.
 - 15 SIMS, Richard. *French Policy towards the Bakufu and Meiji Japan, 1854 – 1895*. Richmond: Routledge, 1998, s. 56–58.
 - 16 HILLSBOROUGH. Romulus. *Šinsengumi. Šógunovy poslední samurajské jednotky*. Praha: Fighters Publications, 2005, s. 107–110.
 - 17 KODET, Roman. *Soumrak samurajů. Válka, velmoc, revoluce a vznik moderního Japonska (1850 – 1880)*. Praha: Epoque, 2024, s. 160–173 a s. 397–411.
 - 18 GORDON, Andrew. *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 46.

svrnutí bakufu nenaruší vztahy se západními mocnostmi. Změnila se i samotná motivace skrývajících se za konceptem neutrality. Zatímco v 1. polovině 60. let Britové odmítali přímou intervenci do japonských záležitostí z obav o rozpoutání občanského konfliktu, ve 2. polovině 60. let si zachovávali neutralitu spíše z obav, že otevřená podpora reformistů proti bakufu by mohla vést ke sporu s Francií, která šógunát podporovala.

Vnitřním záležitostem tak nechávala jakýsi volný průběh, „pouze“ příležitostně poskytovala reformnímu křídlu výhody v podobě přístupu k nákupu evropských zbraní a zisku evropských znalostí. Když pak v roce 1868 reformní klika zvítězila a bakufu padlo, Velká Británie se stala prvním státem, který uznal moc restaurovaného císaře.¹⁹

Reformní období Meidži a změna pohledu na Japonsko

Restaurací císařské moci tak byl dořešen jeden z výrazných problémů, a to sice formální podoba japonské státní formy, ke které Velká Británie dlouhodobě nedokázala zaujmout pevné stanovisko, poněvadž přirozeně za nejvyššího představitele státu považovala císaře, nikoliv šóguna. Britský velvyslanec v Japonsku, sir Harry Parkes, tak velmi kladně přivítal vyhlášení reformního období Meidži, neboť zastával názor, že dokud nebude rozřešen vztah mezi císařem a šógunem, nebude možno hlouběji vyřešit otázku obchodních vztahů mezi Japonskem a Británií. Když došlo v roce 1868 k formálnímu ukončení tokugawské nadvlády²⁰ a paralelně k obnovení císařské moci a zahájení reformního období, využila Británie stabilizované situace k posílení svého obchodního postavení.²¹ Do roku 1873 se stala hlavním japonským dovozcem a v roce 1901 již byla s ročním obratem 50 miliónů jenů její pozice zcela neotřesitelná.²² Británie také byla prvním státem, který Japonsku poskytl půjčku, jež byla využita na výstavbu první železniční tratě.²³ Do roku 1888 také byla polovina cizinců usídlených na japonské půdě britského původu.²⁴

V 80. letech otázku vzájemných vztahů ovlivňovala však především japonská snaha o revizi nerovných smluv se zahraničními státy. Westernizované a modernizované Japonsko vstupovalo na práh 80. let již s dostačujícím přehledem o zásadách západního mezinárodního práva a dokázalo lépe aplikovat právní formulace

-
- 19 KODET, Roman. *Soumrak samurajů. Válka, velmoci, revoluce a vznik moderního Japonska (1850 – 1880)*. Praha: Epoque, 2024, s. 495-500.
 - 20 Šógun rezignoval v listopadu 1867, ale až do roku 1869 probíhal v Japonsku občanský konflikt (válka Bošin). Viz BEASLEY, William. *The Meiji Restoration*. Stanford: Stanford University Press, 1972, s. 291-314.
 - 21 COTTERELL, Arthur. *Western Power in Asia. Its Slow Rise and Swift Fall, 1415 – 1999*. Singapore: Wiley, 2010, s. 164.
 - 22 DAVIS, Christina. Linkage Diplomacy. Economic and Security Bargaining in the Anglo-Japanese Alliance, 1902 – 1923. In *International Security* 3, 33. Cambridge: MIT Press, 2008, s. 162.
 - 23 KŘÍŠTOFOVÁ, Veronika. *Pod vycházejícím Sluncem. Japonsko-korejské vztahy v průběhu 19. a 20. století*. Praha: Epoque, 2018, s. 38.
 - 24 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 424.

a tím vytvářet návrhy, které by mohly zlepšit jeho mezinárodní postavení.²⁵ Snaha o revizi dosavadního nerovného postavení byla hmatatelná i ze strany rodící se politické scény, kde převažoval návrh reformního politika a budoucího architekta první japonské ústavy, Itóa Hirobumiho, který spočíval na požadavku respektování japonské jurisdikce výměnou za garance svobodného pohybu po japonském vnitrozemí a možnosti volného participování se na vnitřním japonském trhu pro všechny cizince. V roce 1882 podpořil Itóův návrh samotný císař Mucuhito, jenž následně inicioval hromadnou diskuzi s diplomatickými zástupci Německa, Belgie, Portugalska, Rakousko-Uherska i Nizozemska. Ti sice vyjádřili ochotu přenést japonský návrh k jednání na půdu svých domovských zákonodárných sborů, ale návrh byl odmítnut velvyslancem britským, sirem Parkesem, který je přesvědčil o potřebě najít konsenzus mezi sebou. I pod prismatem reformních událostí Parkes Japonsko stále vnímal jako nedostatečně civilizované a obával se, že jeho jurisdikce stále zaostává za evropskou a tím pádem je neschopna zajistit řádné soudní procesy s evropskými obyvateli. Japonský návrh tak byl postupně stažen.²⁶

Snaha o revizi smluv byla obnovena v roce 1888, kdy Japonsko dokončovalo přípravy na přijetí své první ústavy. Ministr zahraničí, Ókuma Šigenobu, místo další konference zvolil individuální přístup a jednal s každým diplomatickým zástupcem separátně. Bylo nutné, aby na japonské podmínky přistoupil jakýkoliv jiný stát, což by umožnilo další jednání a pomohlo by k naplnění revizních snah. Shodou okolností v této dobějevilo zájem o podepsání smlouvy s Japonskem Mexiko. Na podzim roku 1888 tak byla podepsána mexicko-japonská obchodní smlouva, která mexickým obchodníkům umožňovala trvalý pobyt kdekoli na japonské půdě, výměnou za respektování japonské jurisdikce a celních tarifů.²⁷ Obsah dokumentu prakticky kopíroval Itóův návrh z roku 1882 a vzápětí po stejné výhodě zatoužily i státy ostatní. O rok později (1889) byla obdobná smlouva podepsána se Spojenými státy americkými.²⁸ Téhož roku na revizi smluvního systému přistoupily i Německo a Rusko. Parkes ale nadále jakoukoliv diskuzi na toto téma odmítal.²⁹

Přístup Velké Británie změnil až vývoj na mezinárodní scéně, která se ve 2. polovině 19. století začala dynamicky měnit a v jejímž kontextu začala být politika tzv. skvělé izolace chápána jako anachronismus. Dne 18. ledna 1871 došlo k vyhlášení Německého císařství, čímž byla dovršena snaha o sjednocení Německa a současně vytvořen nebezpečný předpoklad pro narušení dosavadní balance sil v Evro-

-
- 25 MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854–1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 288.
 - 26 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 369–371.
 - 27 MURASE, MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854 – 1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 291.
 - 28 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 424–425.
 - 29 MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854–1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 292.

pě. Britské obavy byly kontinuálně prohlubovány pádem druhého francouzského císařství, které bylo nahrazeno třetí francouzskou republikou, která vedle vnitřní destabilizace čelila zahraniční izolaci, což v průběhu následujících dekád vedlo k jejímu sblížení s podobně izolovaným Ruskem,³⁰ které Londýn vnímal z důvodu jeho rostoucí aktivity na světových periferiích za hlavního soupeře.³¹ Carská říše touto dobou soupeřila s Británií ve střední Asii a na Dálném východě, své zájmy prosazovala i na Balkáně, čímž se střetávala s Rakousko-Uherskem, které mělo od roku 1882 svým členstvím v Trojspolku vazby na Německo a Itálii, ale i s Británií, která iniciováním vzniku Středomořských dohod (1887) usilovala o udržení *statu quo* ve Středozemním moři.³²

Rusko samo se ocitlo v situaci, kdy čelilo politické izolaci. Tento faktor aktivoval ruskou politickou scénu a přispěl ke spojení s Francií, která do 90. let také vstupovala pod hrozbou zahraniční izolace. V roce 1892 byla uzavřena francouzsko-ruská vojenská dohoda, která byla o dva roky později rozšířena o řádnou spojeneckou smlouvu.³³ Právě nalezení *modu vivendi* mezi dvěma státy soudržně konkurujícími zájmům impéria lze považovat za jeden z klíčových impulzů k revizi politiky tzv. skvělé izolace. Ruská rozpínavost v Číně a ve střední Asii se společně s francouzským postupem v Indočíně a Africe staly politickým kalkulem měnícím britský pohled na mezinárodní scénu.³⁴

Británie se mohla v 90. letech 19. století stále opírat o svou námořní sílu, ale začínalo být stále jasnější, že bez řádných mezinárodních úmluv ani nadvláda nad moři nebude dostačující k zajištění bezpečnosti impéria.³⁵ Jako nejvhodnější postup se zdálo uzavřít spojeneckou smlouvu s jinou námořní mocností, což by mohlo vytvořit dostačující protíváhu imperiálním zájmům evropských států.³⁶ Ve snaze o nalezení vhodného spojence se však pokoušela vyvarovat jednomu zásadnímu závazku, a to sice povinnosti zapojit se do dění na evropském kontinentě. Netoužila být napojena na vznikající Trojspolek, ani začleněna do existujícího rusko-francouz-

30 CLARK, Christopher. *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. Praha: BB art, 2019, s. 158-159.

31 MACMILLAN, Margaret. *The War that Ended Peace. How Europe Abandoned Peace for the First World War*. London: Profile Books, 2014, s. 74.

32 Středomořské dohody byly projektem Roberta Cecila, 3. markýze ze Salisbury, který v době signatury zastával pozici britského premiéra. Cílem dohod bylo zabránit britské politické izolaci, zbrzdit francouzské ambice ve Středomoří a na severním africkém pobřeží, garantovat status quo v Bulharsku, úžinách a v Malé Asii. Signatáři byly Británie, Itálie a Rakousko-Uhersko. Dohody byly namířeny hlavně proti Francii a Rusku. GOODLAD, Graham. *British Foreign Policy and Imperial Policy, 1865 – 1919*. London: Routledge, 2002, s. 55-56.

33 CLARK, Christopher. *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. Praha: BB art, 2019, s. 150-151.

34 VOGEL, Ezra. *China and Japan. Facing History*. London: Harvard University Press, 2019, s. 81.

35 DARWIN, John. *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830 – 1970*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 80.

36 SKŘIVAN, Aleš a kol. *Hra o říši středu. Politické a hospodářské zájmy Velké Británie a Německa v Číně, 1894 – 1914*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2017, s. 13.

ského bloku. Zohledňoval koloniální ambice aliančního partnera a jeho postavení vůči evropským mocnostem bylo krajně nežádoucím faktorem, ze kterého vyvstala potřeba uzavřít spojenectví s mocností mimo evropský kontinent.³⁷

O tom, že by v 1. polovině 90. let 19. století Británie začala uvažovat o Japonsku jakožto o možném spojenci, samozřejmě ještě hovořit nelze, ale jeho rychlý vzestup, modernizace a diplomatická obratnost svědčily o faktu, že na Dálném východě vzniká nová velmoc, která by se do budoucna mohla stát potenciálním kandidátem.³⁸ V 90. letech se tak Parkesův eurocentrický přístup k Japonsku začal pomalu jevit jako překonaný. V dubnu roku 1894 otiskl londýnský deník *The Times* slova lorda Charlese Beresforda, který značnou část svého života zasvětil službě v řadách královského námořnictva, který tvrdil: „*Japonsko si za čtyřicet let prošlo rozsáhlými správními fázemi, kterými Anglie procházela přibližně 800 let a Řím přibližně 600 let, a protivi se mi to říci, ale u Japonska už je možné cokoli.*“³⁹ Což signalizovalo, že ne každý reprezentant britské koruny sdílel Parkesův názor.

Několik měsíců před vypuknutím čínsko-japonské války (1894 – 1895) zasedal ve Westminsterském paláci liberální kabinet Archibalda Primrose, pátého hraběte Roseberyho, který na post ministra zahraničí dosadil Johna Wodehouse, hraběte Kimberleyho.⁴⁰ I pod novým kabinetem byla priorita zájmů zahraniční politiky na Dálném východě stále kladena na čínský prostor. Vzestup Japonska byl sice viditelný, ale stále bylo chápáno jako stát zaujímající vůči Číně podřadné postavení a většina veřejného mínění nepochybovala, že by v případě konfliktu mezi Čínou a Japonskem Říše středu zvítězila.⁴¹ Současně nelze říci, že by byl kabinet hraběte Roseberyho vůči Japonsku zcela apatický. Rychlé modernizační tempo začalo Japonsko v britských očích situovat do pozice možné mocenské protiváhy vůči rostoucí ruské přítomnosti. Byly proto podniknuty první kroky k získání si japonské přízně. V červenci 1894 do Londýna přicestoval zmocněnec japonského ministerstva zahraničí, Šúzo Aoki, který připojením svého podpisu pod britsko-japonskou smlouvu o plavbě a obchodu po několikaletém snažení dosáhl revize nerovné smlouvy s Velkou Británií. Za schválení doložky nejvyšších obchodních výhod Spojené království souhlasilo se zrušením své exteritoriální jurisdikce.⁴²

Když v červenci roku 1894 padly první výstřely čínsko-japonské války, ukázalo se, že i samotná britská podpora Číny byla limitována pouze na oblasti dotýkající

37 CHARMLEY, John. *Splendid Isolation. Britain and the Balance of Power, 1874 – 1914*. London: Faber and Faber, 1999, s. 227-229.

38 MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854 – 1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 293.

39 GORDON, Andrew. *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 118.

40 NISHI, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 23.

41 BICKERS, Robert. *The Scramble for China. Foreign Devils in the Qing Empire 1832 – 1914*. London: Penguin UK, 2012, s. 324-325.

42 MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854 – 1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 293.

se britských obchodních zájmů. Když v rámci konfliktu došlo k potopení britské obchodní lodi *Kowshing*, Kimberley výměnou za záruku japonského ministra zahraničí, Mucua Munemicua, že Japonsko neohrozí přístavní obchod u Šanghaje, nepožadoval za potopení lodi žádné kompenzace.⁴³ Celou událost považoval jen za nešťastný incident.⁴⁴ Klíčovým obratem v přístupu ke konfliktu byla čínská ztráta přístavů Port Arthur a Wej-chaj-wej. V tomto okamžiku bylo prakticky o válce rozhodnuto. Čína byla poražena a vytlačena z role vedoucího asijského státu. Pro další vývoj se pro britskou vládu na přelomu let 1894/95 ukázalo býti podstatné i veřejné mínění, které bylo ohromeno japonským vítězstvím a volalo po změně politiky na Dálném východě, kdy se novým partnerem impéria mělo stát Japonsko.⁴⁵

K příklonu k ostrovnímu císařství v rámci konfliktu stačily dvě skutečnosti – ujištění Japonska o tom, že neusiluje o územní zisky ani o rozpad Číny a fakt, že britské zájmy ležely vedle Šanghaje hlavně na Modré řece, nikoliv na severu Číny. Tam své zájmy mělo hlavně Rusko a Londýnu tak bylo prakticky lhostejné, zdali se zde Japonsku podaří prosadit svůj vliv na úkor čínského.⁴⁶ Ba naopak – začal japonskou přítomnost vítat, protože ji chápal jako protiváhu vůči rostoucí přítomnosti ruské.⁴⁷ Británie Číně upřela veškerou svou podporu, odmítla žádost Pekingů o zprostředkování míru, a když v dubnu 1895 docházelo k čínsko-japonským mírovým jednáním v Šimonoseki, postavila se odmítavě i k ruské sondáži o ochotě intervenovat ve prospěch Číny v případě nepříznivého mírového jednání.⁴⁸ Konečnou mírovou smlouvu přijala bez negativních konotací. Poválečné uspořádání se nedotýkalo obchodních zájmů impéria a silnější Japonsko bylo vnímáno kladně veřejným míněním i politickou reprezentací, která si nyní mohla oddychnout od hrozby rostoucí ruské přítomnosti v Mandžusku.⁴⁹

Na cestě k alianci

Po porážce Číny začal vývoj na Dálném východě směřovat ke změně na pomyslném postu vedoucí dálnévýchodní mocnosti, kdy Země středu začala být nahrazována Japonskem, o jehož superiorním postavení vůči Číně již nebylo pochyb. Přesto bylo ostrovní císařství stále chápáno jako „podřadný“ stát a jeho náhlý vzestup mnohé evropské mocnosti neuvítaly zrovna vřele. Nejvíce konsternované bylo Rusko, jenž

43 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 25.

44 COTTERELL, Arthur. *Western Power in Asia. Its Slow Rise and Swift Fall, 1415 – 1999*. Singapore: Wiley, 2010, s. 172.

45 KRÍVSKÝ, Petr, SKŘIVAN, Aleš. *Století odchází. Světla a stíny „belle époque“*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2004, s. 266.

46 DARWIN, John. *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830 – 1970*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 81.

47 SKŘIVAN, Aleš a kol. *Hra o říši středu. Politické a hospodářské zájmy Velké Británie a Německa v Číně, 1894 – 1914*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2017, s. 51-56.

48 SKŘIVAN, Aleš a kol. *Hra o říši středu. Politické a hospodářské zájmy Velké Británie a Německa v Číně, 1894 – 1914*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2017, s. 51-56.

49 GIFFARD, Sydney. *Japan Among Powers 1890 – 1990*. London: Yale University Press, 1994, s. 18.

samotné chovalo zájem nahradit čínský vliv svým vlastním na úkor toho japonského. Ihned po podpisu mírové smlouvy v Šimonoseki (17. dubna 1895) tak iniciovalo diplomatickou akci, tzv. intervenci tří, v jejímž rámci se mu za spolupráce s Francií a Německem podařilo Japonce donutit vzdát se mnohých válečných zisků.⁵⁰ Hrabě Witte během konference přistupoval k Japonsku místy až teatrálně: „*Měli bychom Japonsku jakožto vítěznému státu dovolit nějaké válečné odškodnění. Pokud Japonsko ale naše návrhy nepřijme, tak pak nám nezbyde jiná možnost než otevřená akce. Nevysvětlil jsem přesnou povahu opatření, která jsem navrhoval přijmout, ale byl to můj názor, že bychom mohli zajít až k bombardování některých japonských přístavů.*“⁵¹ Japonsko, ačkoliv vítězné, bylo krátkým konfliktem vyčerpané a na podmínky přistoupilo a vzdalo se nároku na Liao-tungský poloostrov, za což bylo „odškodněno“ navýšením reparací o 30 miliónů taelů.⁵²

Tokio po intervenci náležitě pocítilo notnou míru zklamání a chápalo záležitost jako újmu na národní hrdosti.⁵³ „*Ve válce jsme uspěli, ale v diplomacii jsme prohráli,*“ okomentoval vývoj událostí ministr zahraničních věcí Mucu.⁵⁴ Výsledkem intervence tří byla zklamána i Velká Británie. Roseberyho kabinet byl kritizován za neschopnost zasáhnout adekvátně do krize na Dálném východě, což konsekventně posílilo ruské postavení v Mandžusku a v červnu 1895 Roseberyho vláda padla. Následující měsíc ve volbách zvítězila konzervativní strana, za kterou nový kabinet sestavil Robert Cecil, 3. markýz ze Salisbury, který tak již potřetí zasedl na místo ministerského předsedy, jež bylo v jeho osobě sloučeno i s pozicí ministra zahraničí.⁵⁵ Samotná otázka Číny se po intervenci tří stala jedním z hlavních zahraničních problémů britské vlády. Společný zásah Francie, Německa a Ruska budil obavy ze vzniku jakéhosi dálnévýchodního Trojspolku, kterému by Británie musela fakticky čelit sama, či jen za pomoci Japonska.⁵⁶ Samotný Rosebery krátce před svým odcho-

50 IKLÉ, Frank. The Triple Intervention. Japan's Lesson in the Diplomacy of Imperialism. In *Monumenta Nipponica* 1/2, 1967, č. 22. <http://www.jstor.org> (cit. 20. 10. 2025), s. 123.

51 Zde je nutné zmínit skutečnost, že Witte byl zastáncem „mírového“ pronikání na Dálný východ. Tato definice se ale spíše vztahuje na snahu posílit globální pozici Ruska komerční cestou. Protože prioritním zájmem Ruska byla Čína, nelze zpochybnit možnost, že by byl Witte ochoten v rámci „mírového“ pronikání použít sílu proti oblastem, které se v hledáčku ruských obchodních cílů nenacházely. *The Memoirs of Count Sergei Witte*. London: William Heinemann, 1921, s. 84.

52 KRIŠTOFOVÁ, Veronika. *Pod vycházejícím Sluncem. Japonsko-korejské vztahy v průběhu 19. a 20. století*. Praha: Epocha, 2018, s. 98.

53 GIFFARD, Sydney. *Japan Among Powers 1890 – 1990*. London: Yale University Press, 1994, s. 16.

54 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 35.

55 Pozici ministerského předsedy Salisbury zastával v letech 1885 – 1886 a 1886 – 1892. V roce 1895 začalo jeho poslední premiérské období, konče rokem 1902. Salisbury byl také několikanásobným ministrem zahraničí (1878 – 1880, 1885 – 1886, 1887 – 1892 a 1895 – 1900). GOODLAD, Graham. *British Foreign Policy and Imperial Policy, 1865 – 1919*. London: Routledge, 2002, s. 54.

56 WOODHOUSE, Eiko. *The Chinese Hsinhai Revolution. G. E. Morrison and Anglo-Japanese Relations, 1897 – 1920*. New York: Routledge, 2004, s. 6-7.

dem z úřadu varoval, že situace na Dálném východě „je těhotná katastrofickými možnostmi, které mohou vyústit v Armageddon mezi evropskými mocnostmi zápasícími o ruiny čínského impéria“.⁵⁷

Po obměně politické reprezentace byl novým velvyslancem v Japonsku jmenován sir Ernest Satow,⁵⁸ jehož úkolem se stalo prohloubit kladné vztahy s Japonskem, aby byly co nejvíce ohroženy ruské zájmy spočívající na zisku koncesí pro výstavbu Transsibiřské magistrály.⁵⁹ Británie tím přikročila ke kroku, které Japonsko udělalo již mnohem dříve. Lze totiž říci, že Satowovy instrukce byly identické s instrukcemi Katóa Takaakiho, který v lednu 1895 nastoupil na post japonského vyslance v Londýně, čistě za účelem získat na japonskou stranu Británii jakožto vhodného spojence proti ruské rozpínavosti. I osobní sympatie k zemím svého pověření byly mezi oběma muži dosti podobné. Kató choval k Británii obdiv již od doby, kdy zemi v roce 1883 poprvé navštívil, kdežto Satow byl mezi britskými politiky považován za odborníka na japonské záležitosti.⁶⁰ Změna vyslanců byla důležitá, protože lze konstatovat, že tím prakticky byla konstelace sil na Dálném východě po intervenci tří rozdělena mezi dva tábory. Na jedné straně stály Francie a Rusko, snažící se v oblasti prostřednictvím půjček Číně co nejvíce posílit svou pozici. A na straně druhé stály Velká Británie a Japonsko logicky oponující francouzsko-ruským snahám.⁶¹

Determinantem ruského postupu bylo ovládnutí Mandžuska na severu Číny, kdežto Francie rozšiřovala kontrolu nad Indočínou a zabezpečovala svou pozici v hornaté jihočínské provincii Jün-nan.⁶² Lze tedy konstatovat, že Rusko, které po konci čínsko-japonské války nahradilo čínský vliv v Koreji, začalo ohrožovat japonské zájmy na Korejském poloostrově, zatímco společné ruské a francouzské akce v Číně stejnou měrou ovlivňovaly zájmy Velké Británie. Podstatným faktorem, který rovnou měrou přispěl k oslabení britské pozice byla skutečnost, že samotná Čína se britským postojem během čínsko-japonské války cítila zklamána a začala hledat bezpečností záruky právě u Ruska.⁶³

57 CHARMLEY, John. *Splendid Isolation. Britain and the Balance of Power, 1874 – 1914*. London: Faber and Faber, 1999, s. 229.

58 Diplomát velmi zkušený, co se Japonska týkalo. Byl přímým pozorovatelem otevření se Japonska světu a nastoupení císaře Mucuhita. O sklonku tokugawského režimu napsal knihu *Diplomat v Japonsku*. NISH, s. 38.

59 GIFFARD, Sydney. *Japan Among Powers 1890 – 1990*. London: Yale University Press, 1994, s. 17.

60 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 37.

61 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 36.

62 WOODHOUSE, Eiko. *The Chinese Hsinhai Revolution. G. E. Morrison and Anglo-Japanese Relations, 1897 – 1920*. New York: Routledge, 2004, s. 7.

63 BICKERS, s. 330-332. Typickým příkladem čínského příklonu k Rusku byla smlouva Li-Libanov, která byla podepsána v létě roku 1895 a již Čína poskytla Rusku právo na výstavbu části Transsibiřské magistrály přes Mandžusko, za což Čína nabyla bezpečnostních záruk v případě dalšího japonského útoku. *The Memoirs of Count Sergei Witte*. London: William Heinemann, 1921, s. 90.

Ve 2. polovině 90. let 19. století se tak na poli zahraniční politiky objevil průsečík britských a japonských zájmů, jehož důležitost postupně nabývala na významu a jehož existenci si postupně jak britská, tak japonská strana uvědomily. K nalezení konečného *modu vivendi* došlo v souvislosti s „bojem“ o koncese v Číně, jemuž položil základ německý zábor zátoky Ťiao-čou v listopadu roku 1897,⁶⁴ na který ihned o rok později reagovalo Rusko zábořem Port Arthuru. Pozadu samozřejmě nezůstala ani Francie, která do svých rukou získala jihočínský přístav Kuang-čou-wan. Celá situace zaktivizovala Velkou Británii, jež z vzniklé potřeby kontrolovat míru mocenských zájmů ostatních velmocí v Číně obsadila přístav Wej-chaj-wej. Ten byl sice na základě mírové smlouvy z Šimonoseki okupován Japonskem, ale to bylo ochotné se jej za finanční odškodnění vzdát.⁶⁵ Určitou roli v japonském souhlasu k britskému převzetí správy nad přístavem však sehrály i důvody politické. Samotné Japonsko v roce 1898 začalo sympatizovat s Velkou Británií a jak jeho politická scéna, tak i vyslanec v Londýně, Kató, začali o ostrovním království vážně uvažovat jako o možném spojenci. Tokio začalo značně rozšiřovat svou korespondenci s Londýnem a od roku 1898 s ním začalo diskutovat všechny podstatné mezinárodní události, čímž prakticky sledovalo prostou věc – a to sice pokusit se Londýn napojit na svou zahraniční politickou linii. Konzultaci s velvyslancem si vyžádalo jak v případě španělsko-americké války o Filipíny, ale tak například i v souvislosti s posilováním japonského vlivu v čínské provincii Fu-ťien.⁶⁶

Britská strana zase začala variantě spojeneckého svazku s Japonskem věnovat větší pozornost v souvislosti s prohlubující se krizí politiky tzv. skvělé izolace, k jejímuž opuštění přispěla poslední léta 19. století, jež byla vedle krize na Dálném východě definována i krizemi v Africe, kde britské impérium razantně zasáhla jak Fašodská krize (1898), tak vypuknutí další búrské války (1899). Jak veřejné mínění, tak ale i novinářský sektor a část politické reprezentace považovaly politiku tzv. skvělé izolace za překonanou a rostl tlak na nalezení vhodného spojence.⁶⁷ Potřebu vážně zdůraznilo i Boxerské povstání namířené proti rostoucímu vlivu cizinců, které v roce 1899 vypuklo v Číně. Za situace, kdy byly britské zájmy vážně vázány v jižní Africe, se otázka ozbrojené intervence stala poměrně komplikovanou záležitostí. Bylo nad britské síly vzdorovat Francii v Africe a současně Rusku ve střední Asii a na Dálném východě.⁶⁸ Když tak v létě roku 1900 přišla japonská nabídka intervence v Číně, Británie ji přijala, s Tokiem konzultovala vhodný postup, a dokonce byla ochotna uhradit veškeré výdaje, které by v důsledku intervence Japonsku vznikly.⁶⁹

64 WOODHOUSE, Eiko. *The Chinese Hsinhai Revolution*. G. E. Morrison and Anglo-Japanese Relations, 1897 – 1920. New York: Routledge, 2004, s. 7.

65 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 537-538.

66 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 60-69.

67 CHARMLEY, John. *Splendid Isolation. Britain and the Balance of Power, 1874 – 1914*. London: Faber and Faber, 1999, s. 240.

68 KEAY, John. *China. A History*. London: Basic Books, 2008, s. 394-395.

69 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 82-86.

Právě zvyšující se tlak ruských imperiálních ambic Británie vnímala jako mnohem naléhavější hrozbu než spor o polorozpadlou výspu ve Fašodě. Začala se tak více sbližovat s Japonskem, které podobně jako Británie proti ruským ambicím vystupovalo a dělalo vše v rámci svých možností, aby jej oslabilo.⁷⁰ V roce 1899 tak na aktuálnosti nabyla zpráva britského vyslance v Tokiu, sira Satowa z roku 1895, kterou při příležitosti ukončení čínsko-japonské války odeslal vojenskému atašé v Peking, kapitánovi Alfrédovi Cavendishovi, sdělující mu: „*Japonsko bude mít bezpochyby silnou flotilu, což bude protiváha k Rusům a naše výrazná výhoda. Je nezbytné, abychom z Japonska udělali našeho spojence.*“⁷¹ Pro dohodu s Japonskem se kladně vyjadřovala i britská admirálie; kdyby britské a japonské námořní síly začaly spolupracovat, nabyly by v oblasti Dálného východu dominantního postavení. Společně by disponovaly počtem lodí, který by přecházel součet ruských a francouzských sil.⁷²

Iniciativy se chopil japonský vyslanec v Londýně, baron Hajaši Tadasu, kterého lze bezpochyby označit za jednoho z hlavních architektů konečné cesty k britsko-japonské alianci a který myšlenku spolupráce s Velkou Británií propagoval již od konce čínsko-japonské války.⁷³ Podporu našel i u nově nominovaného kabinetu Kacury Taróa,⁷⁴ otevřený přístup však vyjadřovala i britská politická scéna, kde postupně ztrácel vliv markýz Salisbury, doposud považovaný za hlavního proponenta izolační politiky. Na postu ministra zahraničních věcí ho v roce 1900 vystřídal Henry Charles, pátý markýz z Lansdowne, který byl alianci s Japonskem otevřen stejně jako nový král,⁷⁵ Eduard VII., který v roce 1901 nastoupil po skonu dlouze panující královny Viktorie.⁷⁶ Po paralelních neúspěších britsko-německého a rusko-japonského jednání byla cesta k uzavření aliance plně otevřena. Konečná smlouva samotná byla podepsána 30. ledna 1902.⁷⁷

70 DARWIN, John. *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830 – 1970*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 83-84.

71 OTTE, Thomas. *The China Question. Great Power Rivalry and British Isolation, 1894 – 1905*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 71.

72 STEINER, Zara. Great Britain and the Creation of the Anglo-Japanese Alliance. In *The Journal of Modern History* 31, č. 1 (1959), <http://www.jstor.org> (cit. 29. 10. 2025), s. 29-31.

73 *The Secret Memoirs of Count Tadasu Hayashi*. London: Leopold Classic Library, 2002, s. 84-90.

74 GORDON, Andrew. *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 128-130.

75 Lansdowne Whiteheadovi, 31. 7. 1901, *British Documents on the Origins of the War, vol. II, The Anglo-Japanese Alliance and the Franco British entente*, London: His Majesty's Stationery Office, 1927, s. 90-91.

76 *The Secret Memoirs of Count Tadasu Hayashi*. London: Leopold Classic Library, 2002, s. 125-129.

77 Lansdowne MacDonaldovi, 30. 1. 1902, *British Documents on the Origins of the War, vol. II, The Anglo-Japanese Alliance and the Franco British entente*, London: His Majesty's Stationery Office, 1927, s. 113-114. Pro celý text dohody včetně návrhů, protinávrhů a finální verze viz *British Documents on the Origins of the War, vol. II, The Anglo-Japanese Alliance and the Franco British entente*, London: His Majesty's Stationery Office, 1927, s. 116-119.

Závěr

Když britský historik Ian Nish ve své knize *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907* popisoval britský postoj k čínsko-japonské válce, vyjádřil myšlenku, že Velká Británie nebyla ani pročínská, ani projaponská, ale ryze probritská. Nevyjadřovala se sympatiemi ani k jedné ze stran. Jediný zájem, který kdy měla, byla ochrana jejích vlastních zájmů. Jde o myšlenku, kterou by šlo zpětně aplikovat prakticky na celou genezi vývoje britsko-japonských vztahů. Více než o vývoji britského přístupu k Japonsku by se tak dalo spíše hovořit o vývoji výhod, které ze vztahu s Japonskem pro Velkou Británii plynuly.

Když byly v roce 1854 Britům otevřeny přístavy Šimoda a Hakodate, jednalo se prakticky o vedlejší produkt probíhající krymské války. Admirál James Stirling sice využil příležitosti, které se mu dostalo v souvislosti s misí komodora Perryho a otevřel Japonsko britskému pronikání, avšak skutečnost, že se smířil s podpisem smlouvy, kterou oficiálně nebyly etablovány obchodní vztahy svědčí spíše o skutečnosti, že prioritní motivací Velké Británie bylo japonské přístavy otevřít z válečných důvodů, neboť potřebovala zásobovací stanice a záchytné body, které by mohly být využity proti ruské dálnévýchodní flotile. Z dané skutečnosti tak lze usoudit, že ani obchodní vztahy zprvu nehrály hlavní motivační roli.

Samotný obchod začal nabývat na důležitosti až v souvislosti s podpisem obchodní smlouvy v roce 1858. Britové začali k Japonsku přistupovat stejně jako přistupovali k Číně – považovali ho za exotické odbytiště, do kterého bude možné vyvážet domácí produkty a zbohatnout na exploataci místních drahých kovů. A podobně jako v případě Číny, tak i v případě Japonska byl Londýn ochoten vstupovat do ozbrojených konfliktů, aby si své postavení udržel. Při bližším pozorování britského přístupu lze místy nabýt dojmu, že Británie do konfliktu s knížectvím Sacuma vstoupila primárně s úmyslem umrtvit centrum loajalistů a tím zastavit jejich teroristickou činnost, ale fakt, že se k podobnému kroku uchýlila až v okamžiku, kdy Sacuma odmítla vyplatit odškodné za vraždu britského obchodníka Richardsona spíše napovídá, že šlo opět ryze o finanční záležitosti.

O skutečnosti, že se zahraniční obchod postupně dostal do hlavního hledáčku britských zájmů vypovídá mimo jiné i skutečnost, že se Británie rozhodla v roce 1865 opustit Alcockův koncept dožadování se implementace nerovných smluv ze strany bakufu a pod taktovkou nového ministra, sira Harryho Parkese, začala obchodovat se vzbouřeneckými knížectvími Sacuma a Čošů, které se vyznačovaly odhodláním bakufu svrhnout. Londýn vsadil na nebezpečnou kartu, neboť svým rozhodnutím aktivizoval riziko vypuknutí občanské války, avšak v roce 1868, tedy v době, kdy císař Mucuhito dorazil do Eda a obnovil moc císařské rodiny, stála Británie na vítězné straně, což ji umožnilo se v zemi více angažovat a naprosto ovládnout její zahraniční obchod.

Až do konce 19. století mohlo být Japonsko považováno za jednoho z důležitých britských obchodních partnerů, což byl však jediný význam, který pro ostrovní království mělo. Británie si prostřednictvím Parkese dlouho zachovávala svůj eurocentrický přístup, odmítala negovat nerovné smlouvy, které byly s Japonskem podepsány, stejně jako odmítala akceptovat japonský jurisdikční systém a lpěla na dodržování práva exteritoriální jurisdikce. K obratu začalo docházet až v 90. letech

19. století v souvislosti s mezinárodní scénou, na které došlo k dramatickým změnám, jež nemohly být Velkou Británií déle ignorovány.

Londýn začal postupně přehodnocovat princip politiky tzv. skvělé izolace, která se zdála být stále větším anachronismem a postupně docházel k názoru, že má-li být impérium zachováno, není nadále možné, aby Velká Británie zůstala osamocena. V souvislosti se vznikem rusko-francouzské aliance, růstu ruských zájmů v Asii, francouzských v Africe, ale i v konotaci se zahraniční politickou sjednoceného Německa a vzniknuvšího Trojspolku, Británii hrozilo, že se dříve či později dostane do konfliktu s jedním z mocenských bloků. Problém, který však impérium tížil nejvíce, byla skutečnost, že v případě konfliktu s rusko-francouzským blokem, by Británie musela osamocena čelit nepřátelským vojskům jak na světových periferiích, tak v Evropě.

Poněvadž veškeré pokusy o narovnání vztahů s Ruskem a Francií z důvodu mezinárodních krizí selhávaly (Fašodská krize, boj o koncese, boxerské povstání), začala Británie nakonec uvažovat o spojení zcela jiném. Postupně ze seznamu možných kandidátů vyřadila zbývající evropské mocnosti, u kterých hrozilo, že by ji vtáhly hlouběji do evropských záležitostí, a obrátila se Japonsko. To se stalo vhodným spojencem z několika zásadních důvodů. Zaprvé Velká Británie a Japonsko sdílely na konci 19. století společného soupeře v podobě Ruska, které soustavně posilovalo své zájmy v Číně, čímž ohrožovalo jak britský obchod, tak ale i japonské zájmy v Koreji. Zadruhé se postoj Británie k Japonsku začal výrazným způsobem měnit po čínsko-japonské válce, ve které byla poražena Čína, jež byla doposud chápána za vůdčí stát na Dálném východě. Její pozice byla obsazena Japonskem, které konfliktem prokázalo svou modernizaci, westernizaci, ale i odhodlání vstoupit mezi světové velmoci.

Ve výsledku lze přijmout konstatování, že vztah Velké Británie s Japonskem v průběhu 19. století prošel významnou změnou. Ze začátku bylo Japonsko chápáno jako jedna z mnohých světových periferií, jako jedno z mnohých odbytišť pro britský obchod a na prahu 20. století již bylo spojencem, o jehož pomoc se Británie v případě konfliktu mohla opřít. Stejně jako v období Edo, tak i období Meidži však Británie sledovala primárně své vlastní zájmy. Nelze konstatovat, že by se její postoj v 19. století změnil z neutrálního na projaponský. Stále zůstával, slovy Iana Nishe, ryze probritský a lze říct, že i samotný podpis alianční smlouvy v roce 1902 byl podpisem spíše „z rozumu“, nežli ze sympatií. Pokud tedy lze v případě britského vnímání Japonska hovořit o změně, jednalo by se spíše o změnu na poli zahraničněpolitických priorit. Zatímco po podstatnou část 19. století byly britské zahraniční motivy poháněny myšlenkou obchodu, na prahu 20. století převážily motivy politické.